

UDC: 343(045)(575.1)

QILMISHNING JINOIYLIGINI ISTISNO QILUVCHI HOLAT SIFATIDA ZARURIY MUDOFAA VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Choriyev Anvar Kuziyevich,

Buxoro viloyati Qorovulbozor tumani IIB xodimi

ORCID: 0000-0002-4785-3233

e-mail: anvar1982chq@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada muallif qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holat sifatida zaruriy mudofaa va uning o'ziga xos xususiyatlarini yoritgan. Muallifning qayd etishicha, shaxs, uning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishni ta'minlash maqsadida jinoyat qonunchiligini liberallashtirish hamda takomillashtirish jinoyat-huquqiy siyosatda ustuvor vazifalardan biri sanaladi. Muallif zaruriy mudofaa institutining eng muhim xususiyatlaridan yana biri zaruriy mudofaa faqat ijtimoiy xavfli tajovuzlarga qarshi qaratilgan bo'lishi, biroq qonun chiqaruvchi jinoyat qonunida bunday tajovuz turlarini bir-biridan farqlamasligiga e'tibor qaratadi. Shuningdek, qilmishni zaruriy mudofaa holatida sodir etilgan deb baholashda birmuncha qiyinchiliklar mavjudligi yoritilgan. Bundan tashqari, zaruriy mudofaani asosli deb topishning yana bir sharti tajovuzda ijtimoiy xavfning mavjudligi ekanligi bayon qilingan. Shunga to'xtalib, muallif tajovuz bo'lmagan hollarda tajovuzchi ham bo'lmaydi, tajovuzchining yo'qligi esa zaruriy mudofaa huquqidan foydalanish imkoniyatini yo'qqa chiqarishini tushuntiradi. Maqolada nafaqat jinoiy huquqbuzarliklar, balki ma'muriy huquqbuzarliklardan mudofaa ham shaxsning zaruriy mudofaa huquqini keltirib chiqarishi asoslantirilgan. Zaruriy mudofaa shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod etuvchi holat emas, balki qonunga xilof tajovuzlarda tajovuzchiga qonun yo'l qo'yadigan usullar orqali hujum qilib, zarar yetkazgan hollarda qilmish jinoyat sanalmaydigan holatdir. Shu jihatdan ham zaruriy mudofaa holatida sodir etilgan qilmish, agar uning chegaralaridan chetga chiqilmagan bo'lsa, tajovuz qiluvchi shaxsga zarar yetkazish orqali ijtimoiy xavfli tajovuzlarga faol qarshilik ko'rsatish bilan jinoyat obyektni muhofaza qilishga rag'batlantirishi asoslantirilgan.

Kalit so'zlar: qilmish, qilmishning jinoiyligini istisno qilish, zaruriy mudofaa, tajovuz, tajovuzchi, tajovuzning realligi, ijtimoiy xavf, shaxs, jamiyat yoki davlatning huquqlari va qonuniy manfaatlari.

НЕОБХОДИМАЯ ОБОРОНА КАК ОБСТОЯТЕЛЬСТВО, ИСКЛЮЧАЮЩЕЕ ПРЕСТУПНОСТЬ ДЕЯНИЯ, И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

Чориев Анвар Кузиевич,

сотрудник Караулбазарского РОВД

Бухарского управления внутренних дел

Аннотация. В данной статье автор рассмотрел необходимую оборону и ее особенности как условие, исключаящее преступность деяния. Автор отмечает, что либерализация и совершенствование уголовного законодательства в целях обеспечения надежной защиты человека, его прав и свобод, законных интересов является одной из приоритетных задач уголовно-правовой политики. Еще одной важнейшей характеристикой института

необходимой обороны является тот факт, что необходимая оборона направлена только на общественно опасные посягательства, но законодатель обращает внимание на то, что в уголовном праве такие виды агрессии не различаются. Также подчеркивается, что существуют определенные трудности в оценке деяния как совершенного в состоянии необходимой самообороны. Кроме того, указано, что еще одним условием для признания необходимой обороны обоснованной является наличие общественной опасности в нападении. Акцентируя внимание на этом, автор поясняет, что в случаях ненападения агрессора нет, а отсутствие агрессора исключает возможность использования права на необходимую оборону. В статье обосновано, что защита от не только уголовных правонарушений, но и административных правонарушений порождает право на необходимую защиту лица. Необходимая оборона – это не ситуация, освобождающая лицо от уголовной ответственности, а ситуация, при которой деяние не считается преступлением в случаях, когда обороняющийся, подвергшийся нападению агрессора, причиняет вред разрешенными законом способами. В связи с этим обосновывается, что деяние, совершаемое в случае необходимой обороны, если оно не отклоняется от ее пределов, способствует защите объекта преступления путем активного сопротивления общественно опасной агрессии путем нанесения вреда агрессору.

Ключевые слова: деяние, исключение преступности деяния, необходимая оборона, посягательство, посягатель, реальность посягательства, общественная опасность, права и законные интересы человека, общества или государства.

NECESSARY DEFENSE AS A CONDITION THAT EXCLUDES THE CRIMINALITY OF THE ACT AND ITS PECULIARITIES

Choriyev Anvar Kuzievich,

An employee of the Karavulbazar District Department of
Internal Affairs of Bukhara region

Abstract. In this article, the author considered the necessary defense and its features as a condition excluding the criminality of the act. The author notes that the liberalization and improvement of criminal legislation to ensure reliable protection of a person, his rights and freedoms, and legitimate interests are the priorities of Criminal law policy. Another essential characteristic of the institution of necessary defense is the fact that the necessary defense is directed only against socially dangerous encroachments, but the legislator draws attention to the fact that in criminal law, such types of aggression do not differ from each other. This is also covered by presence of some difficulties in assessing the act as committed in a state of necessary defense. In addition, it is indicated that another condition for recognizing the necessary defense justified is the presence of public danger in aggression. Referring to this, the author believes that in cases where there is no aggression, there is no aggressor, and the absence of an aggressor will negate the possibility of using the necessary rights to defense. The article substantiates that protection not only from criminal offenses but also from administrative offenses generates the right of an individual to the necessary defense. The necessary state of defense is not a state that exempts a person from criminal liability, but a state in which the act is not considered a crime in cases of unlawful encroachment by attacking the aggressor by methods permitted by law and causing harm. In this regard, it is substantiated that an act committed in a state of necessary defense, if it does not deviate from its limits, stimulates the protection of the object of the crime with active resistance to socially dangerous encroachments by harming the aggressor.

Keywords: act, the exclusion of criminality of the act, the necessary defense, encroachment, attacker, the reality of encroachment, public danger, the rights and legitimate interests of a person, society or the state.

Kirish

Shaxs, uning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishni ta'minlash maqsadida jinoyat qonunchiligini liberallashtirish hamda takomillashtirish jinoyat-huquqiy siyosatda ustuvor vazifalardan biri sanaladi. Bugungi kunda mamlakatimizdagi islohotlar inson qadrini yuksaltirish, inson huquq va erkinliklarini jinoyat-huquqiy vositalar orqali muhofaza qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham "... yangi turdagi jinoyatlarga qarshi kurashish jarayonlarida fuqarolarning qadr-qimmati va erkinligini himoya qilishning samaradorligini yanada oshirish" ustuvor vazifa sifatida izchil davom ettirilishi belgilandi.

Yashash (24-modda), erkinlik va shaxsiy daxlsizlik (25-modda), turar joy daxlsizligi (27-modda) huquqi va boshqa konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni himoya qilish jinoyat-huquqiy normalar bilan amalga oshiriladi. Ushbu konstitutsiyaviy huquqlarni amalga oshirish va himoya qilish usullaridan biri sifatida zaruriy mudofaa huquqidan foydalanishni e'tirof etish mumkin. Negaki jinoyat qonunchiligida fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishning eng muhim kafolatlaridan biri – zaruriy mudofaa instituti hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida zaruriy mudofaa borasida zaruriy mudofaa holatida sodir etilgan, ya'ni mudofaa-lanuvchi yoxud boshqa kishining shaxsi yoki huquqlari, jamiyat yoki davlat manfaatlarini qonunga xilof tajovuzlardan tajovuzchiga zarar yetkazgan holda himoya qilish chog'ida qilingan harakat, agar zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chiqilmagan bo'lsa, jinoyat deb topilmasligi mustahkamlangan.

Shuningdek, qonun chiqaruvchi mudofaa-lanish chog'ida boshqa shaxslar yoki hokimiyat organlariga yordam so'rab murojaat qilish yoxud tajovuzdan o'zga yo'sinda qu-

tulish imkoniyati bor-yo'qligidan qat'i nazar, zaruriy mudofaa huquqi shaxsга tegishli ekanligini ham belgilaydi.

Zaruriy mudofaa holatida sodir etilgan qilmishni baholash jarayonida yo'l qo'yiladigan qonun normalarini qo'llash bilan bog'liq xatoliklar natijasida fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlari buzilmoqda. Bundan tashqari, mazkur sohada ilmiy tadqiqotlar kam o'tkazilganligi ushbu mavzuni tadqiq etish zaruratini tug'diradi.

Zaruriy mudofaa holatida jinoyat qonunini qo'llashning amaliy muammolaridan biri tajovuzning xususiyati va xavfliligi darajasiga butunlay muvofiq kelmaydigan mudofaa hamda zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chiqish holatlarida yuz beradi. Shu jihatdan ham jabrlanuvchida zarar yetkazish maqsadida qasddan hujum qilish istagini qo'zg'atish zaruriy mudofaa deb topilmaydi.

Bir so'z bilan aytganda, milliy jinoyat huquqi tizimida zaruriy mudofaa fuqarolarning o'z huquq va erkinliklarini qonun bilan taqiqlanmagan yo'llar bilan himoya qilish subyektiv huquqini amalga oshirishning muhim vositasi sanaladi.

Material va metodlar

Qilmishning jinoyatligini istisno qiluvchi holat sifatida zaruriy mudofaa va uning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, mazkur holatni nazarda tutuvchi qonun hujjatlari normalarini tahlil qilishda tahlil, tarixiy-qiyosiy uslub, abstraksiya va taqqoslash singari ilmiy bilish usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

Zaruriy mudofaa institutining eng muhim xususiyatlaridan yana biri zaruriy mudofaa faqat ijtimoiy xavfli tajovuzlarga qarshi qaratilgan bo'lishidir. Biroq qonun chiqaruvchi jinoyat qonunida bunday tajovuz turlarini bir-biridan farqlamaydi. Bu esa qilmishni zaruriy mudofaa holatida sodir etilgan deb baholashda birmuncha qiyinchiliklar tug'diradi. Shuningdek, zaruriy mudofaani asosli deb topishning yana bir sharti tajovuzda ijtimoiy xavfning mavjudligidir. Tajovuz bo'l-

magan hollarda tajovuzchi ham bo'lmaydi, tajovuzchining yo'qligi esa zaruriy mudofaa huquqidan foydalanish imkoniyatini yo'qqa chiqaradi.

Yuridik adabiyotlarda zaruriy mudofaa tushunchasiga turli ta'riflar berilgan. Aksariyat adabiyotlarda zaruriy mudofaa – jinoyat huquqida ijtimoiy xavfli tajovuzdan tajovuzkorga zarar yetkazish orqali mudofaalanuvchi yoki boshqa shaxs huquqlari va manfaatlari yoxud jamiyat va davlatning qonuniy himoyalangan manfaatlarini himoya qilish sifatida talqin qilinadi [1].

E.F. Pobegaylo “Zaruriy mudofaa deganda, tajovuz qiluvchi shaxsga zarar yetkazish orqali ijtimoiy xavfli tajovuzlardan qonuniy himoyalaniş tushuniladi” [2], degan g'oyani ilgari surgan. N.S. Tagansev esa zaruriy mudofaa davlatning himoya faoliyatiga zaruriy madad bo'lib, tajovuzchining manfaatlariga zarar yetkazish noqonuniy emas, balki qonuniy ekanligiga ham urg'u beradi. Shuningdek, u ushbu tushunchaga “Zaruriy mudofaa mudofaalanuvchi yoki boshqa shaxslarga hujum qilayotgan shaxsning huquq va manfaatlariga jinoyatni istisno qiluvchi zarar yetkazish” [3], deb ta'rif berib o'tgan.

D. Persev esa “Zaruriy mudofaa – bu huquq-tartibot manfaatlariga tajovuz qilgan shaxsning hayoti, sog'lig'i yoki mol-mulkiga zarar yetkazish orqali ijtimoiy xavfli hujumdan o'zini himoya qilgan shaxs tomonidan shaxs, jamiyat yoki davlatning huquqlari va qonuniy manfaatlarini qonuniy himoya qilish” [4] ta'rifini ma'qul deb hisoblaydi.

Ko'plab olimlar V Tkachenkoning “zaruriy mudofaa ijtimoiy xavfli tajovuzlarga faol qarshilik ko'rsatish” [5], degan fikriga qo'shiladi. Uning ilgari surgan g'oyasiga ko'ra, faqatgina faol qarshilik bilangina ijtimoiy munosabatlarga tajovuzning oldini olish mumkin ekan. Biz ham ushbu fikrga qo'shilamiz, zero, faol bo'lmagan, ya'ni passiv mudofaa zaruriy mudofaani yuzaga keltirmaydi.

Shu bilan birga, shuni ham eslatib o'tish lozimki, barcha faol mudofaa ham zaruriy

mudofaa deb hisoblanishi mumkin emas. Mudofaalanuvchi ijtimoiy xavfli hujumning oldini olishga intilib, o'zi, huquq va manfaatlari yoki mol-mulkiga tajovuz qiluvchi shaxsga zarar yetkazmaydigan harakatlarni amalga oshirishi ham mumkin. Misol uchun, hujumdan qochishi ham mumkin. Bunday harakatlar zaruriy mudofaa emas, chunki ular tajovuzkorga hech qanday zarar yetkazmaydi. Tajovuzchiga zarar yetkazilmas ekan, mudofaalanuvchi shaxs zaruriy mudofaa huquqidan foydalanmagan hisoblanadi.

Shuningdek, tahlil etishimiz lozim bo'lgan masalalardan yana biri zaruriy mudofaaning shaxsning huquqi yoki yuridik majburiyati ekanligiga oydinlik kiritishdir.

I.I. Sluskiy [6], V.V. Mepkypev [7], V.A. Bikmashev [8] va V.I. Tkachenko [9]lar o'z ilmiy izlanishlarida zaruriy mudofaa, avvalo, shaxsning huquqi bo'lishi, biroq ba'zi subyektlar uchun yuridik majburiyat ham hisoblanishini isbotlashga urinadilar hamda ushbu subyektlarga misol qilib navbatchilik yoki patrul vaqtida harbiy xizmatchilarni ko'rsatishadi. Ular o'zlarining fikrlarini asoslash uchun navbatchilik yoki patrul xizmati xodimlarining amaldagi qonunchilikka muvofiq ijtimoiy xavfli tajovuzlarning oldini olish uchun majbur ekanligini ko'rsatib o'tishgan.

Yuqoridagi fikrga qarshi bo'luvchi olimlar ham mavjud bo'lib, ulardan biri N.G. Kadnikovdir. Uning fikricha, qonun fuqarolardan o'zi va boshqalarni noqonuniy hujumlardan himoya qilishni talab qila olmaydi. Zaruriy mudofaa shaxsning subyektiv huquqi bo'lib, undan foydalanish, tajovuzdan qochish yoki boshqalarning yordamiga murojaat qilish haqida qaror qabul qilish shaxsning o'ziga bog'liq deb hisoblaydi. Politsiya xodimi noqonuniy harakatlarni to'xtatish va jinoyatchilarni ushlab turish majburiyatiga egaligi, ammo noqonuniy hujumga qarshi o'zini himoya qilishga majbur emasligini asos sifatida ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi “Ichki ishlar organlari to'g'risida”gi Qonunining 16-mod-

dasida ichki ishlar organlarining majburiyat-lari belgilangan bo'lib, unga ko'ra, ichki ish-lar organlari fuqarolarning huquqlari, erkin-liklari va qonuniy manfaatlari, yuridik va jis-moniy shaxslarning mulki, shaxs, jamiyat va davlat xavfsizligini himoya qilish bo'yicha o'z vakolatlari doirasida barcha zarur choralarni ko'rishi, jamoat joylari, shu jumladan, ko'cha-lar, maydonlar, istirohat bog'lari, transport magistrallari, vokzallar, aeroportlar, shu-ningdek, ommaviy tadbirlarni o'tkazish cho-g'ida fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashi, jinoyatlar, boshqa huquqbuzarlik va hodi-salar bo'yicha o'z vaqtida choralar ko'rishi ularning majburiyati sifatida belgilangan.

Demak, ichki ishlar organlari xodimi o'z vazifasini bajarish yuzasidan zaruriy mudo-faa holatiga yuridik majburiyat sifatida qa-rashi lozim. Shu holatdan kelib chiqib, biz zaruriy mudofaa shaxsning subyektiv huquqi ekanini tan olamiz, biroq ma'lum kasb egalari uchun yuridik majburiyat ham bo'la olishi fikriga qo'shilamiz.

Yuridik adabiyotlarda zaruriy mudofaa aynan qanday tajovuzlarga nisbatan mavjud bo'lishi haqida, ya'ni ma'muriy huquqbu-zarliklarga nisbatanmi yoki faqat jinoyatlar bilan bog'liq tajovuzlarga qarshi qo'llanilishi mumkinmi kabi turli fikrlar bildiriladi.

S.F. Milyukov "Zaruriy mudofaa instituti barcha mumkin bo'lgan huquqbuzarliklarga qarshi mudofaa uchun universal asosga ega, shu jumladan, ma'muriy huquqbuzarlik ho-latlarida ham qo'llanilishi mumkin", degan qa-rashni ilgari surgan [9].

N.D. Durmanovning nuqtayi nazariga ko'ra esa "Ma'muriy yoki intizomiy huquqbu-zarliklar yoki kam ahamiyatli qilmishlarga qarshi mudofaada shaxs, umumiy qoidaga asosan, zaruriy mudofaadan foydalana ol-maydi" [10].

T.G. Shavgulidze "Zaruriy mudofaaga bo'l-gan huquqni barcha ijtimoiy xavfli tajovuzlar yarata olmaydi, faqatgina oz darajada bo'l-sa-da, ijtimoiy xavfi mavjud bo'lgan tajovuz-lar yuzaga keltirishga qodir, bunday tajovuz-

larga, asosan, jinoyat qonuni bilan taqiqlan-gan harakatlar kiradi. Shuningdek, aslida, jinoyat bo'lmasa-da (obyektiv ma'noda), uning ijtimoiy xavfliligiga shubha bo'lmay-digan tajovuzlar ham yarata oladi", deb ta'kidlaydi [11].

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 18-moddasida Ma'muriy javob-garlik to'g'risidagi kodeksida yoki ma'muriy huquqbuzarlik uchun ma'muriy javobgar-lik belgilovchi boshqa normativ hujjatlar-da nazarda tutilgan, lekin zaruriy mudofaa holatida, ya'ni shaxs yoki mudofaalanuvchi yoxud boshqa shaxsning huquqlari, jamiyat yoki davlat manfaatlarini g'ayrihuquqiy tajo-vuzlardan shunday tajovuz qilayotgan shaxs-ga zarar yetkazish yo'li bilan himoya qilish vaqtida, basharti, bunda zaruriy mudofaa chegarasidan chiqib ketilishiga yo'l qo'yilma-gan bo'lsa, sodir etilgan harakatlar ma'muriy huquqbuzarlik deb hisoblanmasligi keltirib o'tilgan [12].

Xulosa qilish mumkinki, nafaqat jinoiy huquqbuzarliklar, balki ma'muriy huquqbu-zarliklardan mudofaa ham shaxsning zaruriy mudofaa huquqini keltirib chiqaradi.

Hozirda zaruriy mudofaa nazarda tutil-gan normaning amalida qo'llanilishi nafaqat qonuniy mexanizm yetishmasligi, balki ma'muriy huquqbuzarliklardan samarali hi-moya qilish, aksariyat hollarda shaxs, mulk, jamoat tartibi, shuningdek, qonun bilan muhofaza qilinuvchi manfaatlarga zid bo'lgan shaxslarga qarshi qaratilgan faol jismoniy ta'sir orqali ham amalga oshirilishni taqozo qiladi. Biroq bunday jismoniy ta'sir ma'muriy javobgarlikni nazarda tutuvchi qonun bilan emas, balki jinoyat qonuni bilan baholanadi (kaltaklash, sog'liqqa zarar yetkazish).

Chunki V.V. Luneev haqli ravishda ta'kid-laganidek, "Jinoyatlar va boshqa huquqbu-zarliklar o'zaro qarindosh hodisalar bilan bog'liq", ular orasidagi chegara ko'chma, shartli, nisbiy va o'ziga xos xususiyatlar ko'pincha baholovchi xarakterga ega bo'ladi.

Yuqorida qayd etilgan muammolardan biri zaruriy mudofaani oxirgi zaruratdan farqlash bilan ham bog'liq bo'lib, bu borada olimlarning qarashlari ham o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Jumladan, M.X. Rustamboyev fikriga ko'ra, oxirgi zarurat huquqiy muhofaza qilinadigan manfaatlar to'qnashganda, ziddiyatlarni yechishning huquqiy mexanizmini o'zida ifodalaydi [13].

A.S. Yoqubov oxirgi zarurat uchinchi shaxslarning huquq bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga zarar yetkazishda ifodalana-di, deb hisoblaydi. Bunda mazkur zarar yetkazish shaxs yoxud yuridik yoki jismoniy shaxslarning huquqlari, jamiyat yoki davlat manfaatlariga tahdid solgan ko'proq yoki teng darajadagi xavfning oldini olish uchun eng so'nggi (birdan-bir) chora sifatida amalga oshiriladi [14].

M.M. Qodirov oxirgi zarurat deganda, shunday bir favqulodda holatni tushunishni taklif qiladiki, bunda ijtimoiy yoki muhim shaxsiy manfaatlariga amalda tahdid solayotgan xavf oldi olingan zarardan ozroq zarar yetkazish yo'li bilan qaytariladi [15].

Rus olimi N.N. Rozin oxirgi zaruratni harakat qiluvchining shunday bir holati sifatida tavsiflaydiki, bunda ma'lum ne'matni qutqarish yoki muayyan manfaatni amalga oshirishning birdan-bir yo'li boshqa ne'mat yoki manfaatga daxl etish hisoblanadi [16].

A.A. Piontkovskiy oxirgi zaruratga shaxsning shunday bir holati sifatida qaraydiki, bunda u qonun bilan qo'riqlanadigan muayyan manfaatlariga tahdid solayotgan xavfni faqat sirtida zaruriy mudofaa belgilari-ga ega bo'lmagan muayyan qilmishni sodir etish yo'li bilan qaytarishi mumkin [17].

S.A. Domaxin fikriga ko'ra, oxirgi zarurat – bu shunday bir holatki, bunda shaxs davlat, jamoat yoki individual manfaatlariga tahdid solayotgan xavfni huquq bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga ko'rilishi muqarrar bo'lgan zarardan kamroq zarar keltirish yo'li bilan qaytaradi [18].

Agar ijtimoiy xavfli tajovuz qilish vaqtida uni to'g'ri huquqiy baholashning hali imkoni bo'lmasa, biz belgilangan hujumdan o'zini himoya qiladigan odamdan o'zini himoya qilmasligi yoki bu maqsad uchun samarasiz usullarni qo'llashni talab qila olmaymiz. Ushbu mudofaa harakatlarini qonun doirasida joriy etish uchun ma'muriy huquqbuzarlikka qarshi zaruriy mudofaani imkon qadar tan olish lozim.

Fikrimizni davom ettirib, quyidagi normalarni misol sifatida keltirib o'tamiz. MJtKning 183-moddasida mayda bezorilik, jinoyat qonunining 277-moddasida esa bezorilik uchun jinoiy javobgarlik nazarda tutilgan. Ularning farqi shundaki, ma'muriy javobgarlik uchun jamoat joylarida uyatli so'zlar bilan so'kinish, fuqarolarga haqoratomuz shilqimlik qilish hamda jamoat tartibi va fuqarolar osoyishtaligini buzuvchi shu kabi boshqa xatti-harakatlarda ifodalangan jamiyatda yurish-turish qoidalarini qasddan mensimaslik kabi harakatlar sodir etilishi ko'rsatilgan bo'lsa, jinoiy javobgarlikka tortish uchun bezorilik, jamiyatda yurish-turish qoidalarini qasddan mensimaslik, urish-do'pposlash, badanga yengil shikast yetkazish yoki o'zganing mulkiga shikast yetkazish yoxud nobud qilish ancha zarar yetkazish bilan bog'liq holda sodir etilishi belgilangan.

Jinoyatlar va ma'muriy huquqbuzarliklar o'xshash normalarining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning farqlari, asosan, jinoyatlarga nisbatan jiddiy, ahamiyatli, ma'muriy huquqbuzarliklar uchun esa, aksincha, jiddiy bo'lmagan va ahamiyatsiz zarar miqdorini tashkil etadi. Ushbu qilmishlar faqat jabrlanuvchiga yetkazilgan zarar miqdori, ya'ni ijtimoiy xavflilik darajasi bilan farq qilishi bilan bir qatorda, har ikkisida ham ijtimoiy xavfli xususiyat mavjud bo'lib qolaveradi.

Bundan tashqari, ma'muriy huquqbuzarlik yuqori ehtimollik bilan jinoyatga aylanishi mumkin. Masalan, MJtKning 52-moddasi birinchi qismida ehtiyotsizlik orqasida

yengil tan jarohati yetkazish uchun javobgarlik belgilangani holda, mazkur modda ikkinchi qismida qasddan yengil tan jarohati yetkazish deb topilishi uchun sog'liqning qisqa muddatga yomonlashuvi yoki mehnat qobiliyatini uncha ko'p davom etmaydigan turg'un tarzda yo'qotishga olib kelmagan bo'lishi lozimligi mustahkamlangan. Jinoyat qonunining 109-moddasi "Qasddan badanga yengil shikast yetkazish" deb nomlanib, uning birinchi qismi sog'liqning qisqa muddatga yomonlashuvi yoki mehnat qobiliyatining uncha uzoq bo'lmagan muddatga yo'qolishiga olib kelmagan qasddan badanga yengil shikast yetkazish o'sha harakatlar uchun ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin sodir etilgan holda jinoiy javobgarlikni belgilasa, ikkinchi qismi sog'liqning qisqa vaqt, ya'ni olti kundan ortiq, ammo yigirma bir kundan ko'p bo'lmagan muddatga yomonlashuvi yoki umumiy mehnat qobiliyatining uncha uzoq bo'lmagan muddatga yo'qotilishiga sabab bo'lgan qasddan badanga yengil shikast yetkazish yuzasidan jinoiy javobgarlikni o'z ichiga olgan.

Mazkur holatdan shunday xulosa kelib chiqadiki, ya'ni ma'muriy huquqbuzarlik natijasida qasddan badanga yengil tan jarohati yetkazish bilan ifodalangan tajovuzni qaytarish maqsadida amalga oshirilgan mudofaa JK 109-moddasi ikkinchi qismida ko'rsatilgan jinoyat tarkibini keltirib chiqarmasligiga kafolat bermaydi.

Xulosalar

Zaruriy mudofaa shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod etuvchi holat emas, balki qonunga xilof tajovuzlarda tajovuzchiga qonun yo'l qo'yadigan usullar orqali hujum qilib, zarar yetkazgan hollarda qilmish jinoyat sanalmaydigan holatdir. Shu jihatdan ham zaruriy mudofaa holatida sodir etilgan qilmish, agar uning chegaralaridan chetga chiqilmagan bo'lsa, tajovuz qiluvchi shaxsga zarar yetkazish orqali ijtimoiy xavfli tajovuzlarga faol qarshilik ko'rsatish bilan jinoyat obyektini muhofaza qilishga rag'batlantiradi.

Modomiki, zaruriy mudofaa tajovuzchiga qarshi qaratilar ekan, u faol ko'rinish kasb etadi. O'z navbatida, qonun chiqaruvchining shaxsga zaruriy mudofaadan foydalanish huquqini taqdim etishi fuqarolarning o'zi va boshqalarni jinoiy tajovuzlardan himoya qilish majburiyati yuklanishini anglatmaydi. Shuning uchun ham u subyektiv huquq bo'lib, undan foydalanish shaxsning o'ziga havola qilinadi.

Lekin u shaxsning professional xususiyatiga ko'ra (qutqaruvchi, HMQO xodimi va boshq.) majburiyatni yuzaga keltiradi.

Zaruriy mudofaadan foydalanish huquqi barqaror tajovuz mavjud bo'lgan hollarda yuzaga keladi.

Zaruriy mudofaa chegarasidan chiqish mavjudligining aniq chegarasi tajovuz qiluvchiga yetkazilgan har qanday zarar qonuniy deb hisoblanishi lozim bo'lgan obyektlar doirasini aniq belgilashni taqozo qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 37-moddasiga quyidagi o'zgartirishlarni kiritish maqsadga muvofiq:

- mudofaalanuvchi yoxud boshqa kishi-ning shaxsi yoki huquqlari, jamiyat yoki davlat manfaatlarini aniqlashtirish, jumladan, jinsiy erkinlik, turar joy daxlsizligi hamda shaxsiy hayot daxlsizligini tushunish lozimligini aniqlashtirish;

- zaruriy mudofaa huquqi shaxsga tegishli ekanligini e'tirof etishda professional va boshqa tayyorgarlikka ega shaxslar differentsiatsiya qilinishi;

- zaruriy mudofaalanish yo'l qo'yiladigan tajovuz turlarini ham differentsiatsiya qilish.

Qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holat sifatida zaruriy mudofaa holati bilan bog'liq jinoyat qonuni normalarini tadqiq etish mazkur yo'nalishdagi xato va kamchiliklar, shaxsning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlari buzilishining oldini olishga xizmat qiladi. Shuningdek, shaxsga qonunga xilof tajovuzlardan qonun rux-

sat etgan usullar yordamida mudofaalanish huquqini berish orqali shaxs, uning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini ishonch-

li himoya qilishni ta'minlash jinoyat qonunchiligini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Neobkhodimaya oborona. II Yuridicheskaya ensiklopediya [Necessary Defense And Legal Encyclopedia]. Ed. B.N. Topornin. Moscow, Yurist Publ., 2001, p. 613.
2. Lebedev V.M., Skuratov Yu.I. Kommentariy k ugolovnomu kodeksu Rossiyskoy Federatsii [Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation]. Moscow, 1996, p. 73.
3. Tagansev N.S. Russkoye ugolovnoye pravo [Russian criminal law]. 1994, p. 195.
4. Persev D.V. Ugolovno-pravovyye i kriminologicheskiye problemy neobkhodimoy oborony [Criminal law and criminological problems of necessary defense]. PhD thesis. Kaliningrad, 2004, p. 79.
5. Tkachenko V.I. Neobkhodimaya oborona po ugolovnomu pravu [Necessary defense in criminal law]. Moscow, Yuridicheskaya literatura Publ., 1979, p. 9.
6. Sluskiy I.I. Obstoyatel'stva, isklyuchayushhiye ugolovnuyu otvetstvennost' [Circumstances excluding criminal liability]. Leningrad, Leningrad University Publ., 1956, p. 46.
7. Merkur'yev V.V. Neobkhodimaya oborona: ugolovno-pravovyye i kriminologicheskiye aspekty [Necessary defense: criminal law and criminological aspects]. Abstract of PhD thesis. Ryazan, 1998, p. 11.
8. Bikmashev V.A. Ugolovno-pravovyye aspekty primeneniya ognestrel'nogo oruzhiya sotrudnikami organov vnutrennikh del [Criminal-legal aspects of the use of firearms by employees of internal affairs bodies]. Abstract of PhD thesis. Moscow, 1997, p. 9.
9. Milyukov S.F. Rossiyskoye ugolovnoye zakonodatel'stvo: opyt kriticheskogo analiza [Russian criminal legislation: experience of critical analysis]. 2000, p. 106.
10. Durmanov N.D. Obstoyatel'stva, isklyuchayushhiye obshchestvennuyu opasnost' i protivopravnost' deyaniya [Circumstances excluding public danger and wrongfulness of the act]. Moscow, 1961, p. 12.
11. Shavgulidze T.G. Neobkhodimaya oborona [Necessary defense]. Tbilisi, Mesniyereba Publ., 1966, p. 51.
12. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi [Code of Administrative Responsibility of the Republic of Uzbekistan]. *Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Uzbekistan*, 1995, no. 3.
13. Rustambayev M.X. Kommentariy k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Uzbekistan [Commentary on the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan]. A common part. Tashkent, Ukituvchi Publ., 2004, p. 341.
14. Ugolovnyy kodeks Respubliki Uzbekistan: nauchno-prakticheskiy kommentariy [Criminal Code of the Republic of Uzbekistan: scientific and practical commentary]. Tashkent, Adolat Publ., 1996, p. 71.
15. Yakubov A.S., Kabulov R. et al. Ugolovnoye pravo [Criminal law]. General part. Tashkent, Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan Publ., 2005, p. 362.
16. Rozin N.N. O krayney neobkhodimosti [About extreme necessity]. 1899, p. 21.
17. Ugolovnoye pravo [Criminal law]. A common part. Moscow, Gosyurizdat Publ., 1938, p. 291.
18. Domakhin S.A. Kraynyaya neobkhodimost' po sovetскому ugolovnomu pravu [Urgent necessity in Soviet criminal law]. Moscow, Gosyurizdat Publ., 1955, p. 14.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

4 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor,
y.f.d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha
falsafa doktori, dotsent – bosh muharrir o'rinbosari

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Yarmolik,

F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 30.08.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 16,50 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 97.

TDYU tipografiyasida chop etildi.